

Najmodernija filozofija hoće da udari oslone etici kod naroda i vlasti u državi, a postavlja takove principe, koji ruše oboje.¹

Ne ima tomu dugo, dopala mi je ruku jedna knjiga, što ju prethodne godine izdala „Matica Hrvatska.“ Na nekomu sam mjestu opazio, gdje se piše, da su u današnje vrijeme pozitivne znanosti zamijenile filozofične, da su se kemija, fizika, biologija, astronomija, historija postavile na katedru detronizovane metafizike; učenicima, koji se tim bave, daje se prvo mjesto, dok za one, koji se filozofijom bave, nitko niti haje, niti ih razumije: jer takove stvari ne imaju praktične vrijednosti.

Te riječi mogle bi se i inače shvatiti, pa im ne bi bilo možda prigovora; ali ako im se daje gramatičko značenje, koje uza se vuče, i koje odmah izbija i u pameti se čitatelja budi, ne može ih čovjek misaon pustiti.

Čovjek misaon ostatak će ipak pri svojoj, pa će reći, kao što je Galilej kazao: „eppur si muove“; „to ipak istina nije.“

Da filozofija ne ima praktične vrijednosti?

Kad bi praktična vrijednost bila sva u tomu, znati n. pr. sve što nam kemija pruža, kako ćemo umjetno obragjivati polja i livade, kako ćemo brati s manje truda ukusnije i obilnije plodove, kako ćemo utoviti marvu, koja će nam iz polja doći u klaonicu, a iz klaonice u kuhinju, gdje će i tu zauzeti svoje mjesto kulinarne kemije, pa iz kuhinje ukusno pripravljena na stol... kad bi — velim — sva vrijednost praktična ljudskom životu u tomu bila i samo u tomu bila, kako će svoj život podržavati i lagodno podržavati; rekao bih i ja, da takovi imaju pravo. — Ali sva praktična vrijednost u tomu nije.

¹ Ovo je konferencija, što ju je O. U. Talija držao u bogoslovnom sjemeništu u Zadru mjeseca ožujka prošle godine.

Znam, da je pitanje o trbuhu veliko pitanje, interesantno pitanje, ali nije ni samo, niti glavno.

Kad sretnete našega seljaka, gdje pred sobom goni svoju natovarenu životinju, zaustavite se malko, motrite dobro obadvoje, pa pitajte sami sebe: jesu li ta dva stvora ravna jedan drugomu... kakva pitanja mogu obadvojicu zanimati? — Životinju, koja naprijed stupa, mogu zanimati samo dva pitanja, a ta su: pitanje trbuha i pitanje seksualno; biva: kako će podržavati individuum, a i kako će podržavati svoju vrst — dva pitanja, koja joj se očituju u njezinim nagonima. — Ali zar onaj drugi stvor mogu interesovati samo ta dva pitanja, ili zar nema nekih drugih pitanja, koja od njega očekuju odgovor, traže riješenje?

Gospodo! Dakle da samo pozitivne znanosti — prirodoslovne — imaju praktičan interes?

Čujte me! Kad bi se svaki bavio samo pitanjima prirodnih znanosti i u oštro zasječenim njihovim granicama tim pitanjima zadovoljio, cijelo bi ljudsko društvo sličilo širokomu tihu moru, kojega površinu tihi morski lahor milo cjeliva. Ali ljudsko društvo takovo nije: to vam je uzburkano more, koje ključa, o obalu se odbija, buči, pjeni... Sijaset ideja, pitanja, odgovora, koji se febrilno pojavljuju, suzbijaju, potiskuju, što mi danomice naokolo sebe čujemo: eto, to vam je more što ključa. — Rekao sam, kad bi se ljudi obavili i zanimali i interesovali samo pojavama u naravi, a ne bi tražili da odgovore i odgonenu neka druga pitanja, koja su izvan granicâ prirode, komešanja idejâ i one napetosti u držanju pozicije i oštih, nepomirljivih sukoba ne bi bilo, kakvih zbilja ima. Dok naravoslovac sjedi u svomu laboratoriju, pa sitnozorum ispituje, gleda protoplasmu jedne ćelule, ispod njegova sitnozora ne će mu se pojaviti napisano pitanje: kako je postala ona protoplazma — je li imala jedan uzrok — je li bila bez uzroka — za što n. pr. mora da čovjek održi zadatu riječ — za što da se pokorava etičkomu zakonu — čemu je i odakle država — što je ona pojava, što se opaža u cijelomu ljudstvu, koju zovemo religija... Ta pitanja i stotinu drugih ovim sličnih ne će za cijelo naći ispod sitnozora, kao što ih ne će naći, ako ih traži pomoću Roentgenovih zraka, niti će ih otkriti teleskopom Lickove zvjezdarne u Kaliforniji, i ako je dugačak 17 metara. On će mirno tu sjediti, kao što je mirno stajao u kabinetu Arhimed zabavljen svojim „circulima“, i to tako mirno, da nije osjetio niti razumio, što će onaj

oružani rimski vojnik, koji mu je prodro u sobu, da ga posiječe, već mu je miroljubivo kazao „noli turbare circulos meos.“

Da, imade pitanja, kojima se odgovor ne nalazi „inter circulos Archimedis“; al ipak se takova pitanja nameću ljudskom duhu, pitanja, koja ga ozlovoljuju, ako ne dobije nikakova odgovora, pitanja, koja ga uzbunjuju, ako primi dvojbenu, nesiguran odgovor. A to su pitanja, koja daju orijentaciju čovjeku, kao čovjeku (umnomu biću), kao članu društva (čovjeku socijalnomu), kao biću koje ovisi o jednomu prvomu uzroku (čovjeku religioznom).

* * *

Najmodernija filozofija hoće da postavi oslon etici, oslon socijologiji, oslon religiji. Ona ga postavlja, ona hoće da ga utvrdi, ali koja korist... ona ga sama potkopava, pa cijela zgrada valja da se nužno sruši. Drugim riječima, ona nam prama oštro izvedenim zaglavlcima iz njenih principa mora da rodi etičke libertince ili bolje moralne nihiliste, socijalne anarhiste, religiozne asebiste.

Ne mislim time ni najmanje inkriminirati modernu filozofiju, kao da ona navlaš to hoće, da na to ravno smjera. — Ne, nipošto. Zna i ona cijeniti etičku krasotu, vidi, da čovjeku bez etike i društva život gine i uništuje se, bez religije težnje ljudskoga duha venu. Zato se i sili, kako bi održala, osigurala ojačala to u narodima, jer predstavljači te najmodernije filozofije nijesu petrolijeri niti moralni nihilisti. Imadu zacijelo dobre svoje namjere. Al zar da sama dobra namjera može pomoći?

Da vam samo jedan primjer iznesem. Paulsen, do nedavno profesor na Berlinskoj univerzi, a sada već pokojni, vogja — ili jedan izmegju glavnih vogja duševne kulture u Njemačkoj, tužio se je u nekoj berlinskoj reviji, da se nemoral, kojega je dakako i prije bilo, u sadanjem vremenu sve više megju njemačkim narodom širi, ali što je karakteristično, kao da ga se sada hoće znanstveno zaštititi. Uzrok tomu vidi Paulsen u nikakovoj filozofskoj naobrazbi na medicinskom i juridičnom fakultetu; pozivlje mjerodavne faktore, da se zauzmu žilavo za tu stvar, jer bez morala narodima je gotova smrt, gotov rasap i njemačkomu narodu.

Tako Paulsen, jedan izmegju prvih mislilaca i privlačivih pisaca njemačkih.

Namjera dobra, svrha pisanju zbilja sveta.

Ali je li to dosta, da se etika osigura u narodima?

Kant — njega ovdje ne ubrajam u najmoderniju filozofiju — za cijelo je visoko cijenio etiku; jer, kad je uvidio, da je on svojom „Kritik der reinen Vernunft“ lagumao oslon etici, pa nužno i socijalnom redu, kategorično je izjavio: valja dopustiti — ne smije biti sumnje — opstanak Boga, neumrlost ljudskog duha, i njegovu slobodu — to valja pretpostaviti kao postulate. — I ovdje je dakako dobra namjera bila, ali koja odatle korist, kad iz principa, koje postavlja Kant, logično ne teče ni opstanak Boga, ni neumrlost duha niti ljudska sloboda, ta tri glavna uvjeta — prama mišljenju i samoga Kanta — nužna za održanje etike i socijalnog reda? — Tako vam je s Paulsenom i drugim vogjima duševne kulture i moderne filozofije.

Pošto je čista etika uvjet procvatu narodâ u ovoj poli života, a po kršćanskoj filozofiji i postignuću konačne svrhe u drugoj poli ljudskoga života, misaon čovjek, koji želi pravo dobro i sebi i narodima, valja da joj posveti osobitu pažnju.

Ne pristajem uz Schopenhauera, ovdje činim malu digresiju, koji u 4 k. svoga glavnog djela poriče praktičnu vrijednost etici, ili drugim riječima, poriče korist raspravljanja o etičkim pitanjima, jer se krjepost, govori on, ne daje učiti, to je posao ljudske volje, kao što naukom ne možeš stvoriti genija, tako ni etikom poštena i krjeposna čovjeka.

Ne pristajem niti mogu pristati uz Schopenhauera, a razlog je tomu, što se ljudskom voljom daje motati, i ona se daje prignuti tamo ili amo prama jačim ili slabijim motivima, koji ju k sebi privlače.

Jest, istinita je riječ: *velle non adiscitur*; istina je, da poznavati etiku i prama etici upriličiti svoj život nijesu to iste stvari, niti su to dva pojma, koja se pokrivaju: to ne poričem, jer bi tada profesori moralke morali biti najkrjeposniji ljudi, a Seneka — prama onim divnim stvarima što ih je napisao o etici — ća krjeposniji nego li je bio njegov savremenik Trakseja, al mi povjest to poriče.

Za to se ne pita. Pita se, da li spoznaja utječe na ljudsku volju, da li se daje ova prigibati od jačih i slabijih motiva, da li može biti posve indiferentna prama nekomu dobru, koje ona smatra, da je njoj dobro. — Evo to se pita. A na to pitanje oštra analiza našega duha odgovorit će nam, da ljudska volja

nije opasana jakim gvozdenim obručom, već da se može tamo, amo kolebati, i da se priklanja onoj surani, odakle je jača privlačljiva sila poteže.

Eno vam, pogledajte maleno dijete, pružite mu u jednoj ruci jabuku a u drugoj dragulj, recite mu: biraj od ovo dvoje jedno: Ono pruža svoju ruku na jabuku, a ostavlja dragulj. — Zar jedna jabuka vrijedi više od dragulja? — Pružite odraslu čovjeku jabuku i dragulj. On vam ostavlja jabuku, a prihvaća se dragulja. Pružite bilo odraslu, bilo djetetu dvije stvari njima posve nepoznate, ponudite, da jednu biraju. Oni u tomu slučaju ostaju neodlučni. Ne znadu, na koju stranu da pribjegnju.

Što nam kaže ta pojava? Za što se dijete laća jabuke, a ostavlja dragulj, za što uman čovjek bira dragulj, a ostavlja jabuku, za što se čovjek pred dvjema nepoznatim stvarima ne zna odlučiti?

Odgovor jest: jer dijete ne pozna vrijednost dragulja i krivo sudi, da jabuka vrijedi više od dragulja. Razuman čovjek bira dragulj, jer pozna vrijednost dragulja, zna, da draguljem može nabaviti više od jedne jabuke, i još štogod drugo. Čovjek je pred dvije stvari nepoznate neodlučan, jer ne vidi motiva, koji bi ga tamo ili amo privukao.

Raspravljanje o etici otkriva u svom svijetlu vrijednost motiva etičkih, tim odlučuje volju na ovu ili na onu stranu, tim utječe na volju... eto tu je njezina važnost.

Može dakako volja pod pritiskom jake strasti i zatvoriti — da ovako kažem — svoje oči, da ne vidi istinu, ali to uvijek ne biva. Izvor mnogim zabludama u mnogo slučajeva ima svoj početak u razumu, iz kojega ključa. Pretpostave se neke krive premise, ogrle se neki krivi principi, pa se silazi na zaglavke najapsurdnije, najfatalnije, uz njih se prianja, kao što prianja gvoždje uz magnet; a uza to su ti ljudi sigurni, da je to sve jasno, kao što je jasna matematička formula $2 + 2 = 4$, a bude sve inače. Tako je Schopenhauer ogrlio svoj princip, da je naime ljudska volja već u prvom svom embrionu determinirana na jedno — i tu determinaciju pridržaje ona kroz čitav svoj život, dosljedno ona da radi, što mora da radi, a na nju ne mogu utjecati nikakovi motivi. Odatle su — mislim — neki moderni kriminalisti crpali: zločinci se ragjaju, a ne postaju.

Da je ljudska volja determinirana?

Tad ne bi više vrijedio ni odgoj, ni opomene, ni kazni, ni nagrade, ni govornička vještina, ni retorika... ali da sve to vrijedi dajbudi u nekoj mjeri, to znadu najbolje i romanopisci i pjesnici, pisci, govornici, naročito pak politički agitatori, koji zalaze u narod, da ga privuku na svoju stranu; to znade, pa i faktom dokazuje današnja žurnalistika. Žurnalistika, ta jaka poluga — jača ča od Arhimedove — u pokretu misli, želja, tendencija i akcija, ona zna dobro, da ta determinacija ljudske volje za nju ne vrijedi ništa, jer ona i potiskuje s pozicija svoga protivnika, stvara sebi ambijenat, organizuje akcije, steže pamet, sputava srce. To sve nam kaže, koliko vrijedi taj determinizam volje, i kaže: može li, ne može li vrijediti raspravljanje o etičnim pitanjima, i koliko je istinita ona Schopenhauerova „*velle non adiscitur*.“

Ja znadem, da unatoč svemu raspravljanju i bistrenju pojmovna bit će etičkih libertinaca pa i etičkih nihilista praktičnih. Ali to ne smeta ništa. Imade onih, koji se podavaju prekomjernom užitku alkohola i opiuma, premda im liječnička dijetetika kaže ubitačne posljedice zlorabe alkohola. Pa zar bi bilo bolje za zdravlje u opće, da ne bude liječničke znanosti?

Mnogim etičkim prekršajima ima se tražiti izvor u umu ljudskom, koji zaveden stranputice, daje pravac volji, a ona razvija svoju aktivnost tim pravcem.

To je moje mišljenje, koje sam stekao iskustvom i razmišljanjem.

Teolozi moralisti govore u traktatu „*de conscientia*“ o „*conscientia erronea*.“ Dobar dio ludosti, što se izreče i nemoralnih djela, što se počini — ako se izuzmu prekršaji ljudske slabosti — imadu se pripisati „*conscientiae erroneae*.“ Da li je ta conscientia, kako govore bogoslovi, „*invincibiliter erronea* ili „*vincibiliter erronea*“, to puštam s vida.

Povjest nam priča o nekim zvijerima divljim u ljudskoj koži, kakva je bio zvijer Robespier u francuskoj revoluciji, kakav je bio Torquemado u španjolskoj inquiziciji. Da li su sve te zvijeri bile samo ljudske umne zvijeri u ljudskoj koži, ili su to bile nerazumne divlje zvijeri obavite samo ljudskom kožom? Drugim riječima: da li je te zvijeri stvorila njihova „*conscientia erronea*“ ili njihovo pogano srce? Pitanje, na koje bih ja odgovorio, da ih je u mnogim slučajevima stvorila „*conscientia erronea*.“

Za to ne stoji, što je izrekao Schopenhauer: „krjepost se ne daje naučiti.“

Ja sam se malo odulje zadržao sa Schopenhauerom, malo se udaljio od svoga glavnoga predmeta. Evo sada se s njim raskršćavam i vraćam se na svoj predmet.

Gospodo! Najmodernija filozofija bavi se etikom, kao što se je njom bavila i starija. Priznaje joj važnost ne manje, nego joj je i starija priznavala. Hoće da joj nagje oslon, i to jaki oslon, ne inače nego joj je i starija tražila i gledala da joj ga utvrdi. Razlika je u tomu, što starija postavlja jedan, novija drugi oslon.

Ali da izbjegnem ekvivokacijama, valja da kažem, što ja mislim imenom „najmodernija“ filozofija. — Mislim na onu struju ideja, koja etici nalazi i hoće da nagje motive u samoj ljudskoj naravi: čovjek i priroda, kemični i fizični zakoni u neorganskim bićima, kemični i instinktivni zakoni u živim i osjetljivim bićima, kemični, fizični, instinktivni i etički zakoni u čovjeku. — U tim pojavama valja tražiti zadnji razlog svemu: tako i etičkomu zakonu: izvan ovih pojava i sila ne ima drugo i tko bi tražio dalje izvan njih, ne će niti može šta naći.

Mislim na one dvije struje, koje se dosta megjusobno približuju i poznate su pod imenom socijaleudemonista i kulturnonaprednjaka.

Prva od ovih odgovara na pitanje: „što je etičko dobro“, to je, što u najvećoj mjeri promiče sveopće socijalno dobro — a druga odgovara: etika je, što promiče inokupni napredak, kulturu.

Zovem te struje najmodernijima, ne za to, što su se u zadnje vrijeme pojavile; one su se već u prošlim vremenima vijugale u bujici ideja, što su ključale sad iz jednoga, sad iz drugoga vrela, pa poplavljalale sad šire sad uže zemljište. Zovem ih tako zato, jer su ove ideje prevlast neku dobile nad drugim idejama, i na katedrama univerzitetskim i u spisima, koji se više čitaju.

Ove su dvije struje personificirane u dvojici modernih filozofa, koji već u tom pravcu rade — ima skoro pedeset godina, i stekli su jak ugled pred mnogim profesorima, koji govore s katedre, pred pedagogima, koji odgajaju mladež, pred mladosti, koja se akademski naobrazuje i koja njihova djela rado čita. — A to su vam Paulsen i Wundt: prvi do ne davno u Berlinu profesor a sada već pokojni, drugi u Monakovu profesor.

Da započnem s Paulsenom. Da se čovjek odluči tamo ili amo, da se toga ili ovoga kraja lati, valja da ima neku pobudu, neki motiv. Motiv je ona teža, koja pada na zdjelicu tezulju ljudske volje, pa čini, da ova ili ona strana tezulje pritegne. — Ne bude li motivâ, tezulja ostaje u ravnotežju, volja ljudska je neodlučna. — Ta teža, koja pada na tezulju ljudske volje jest i valja da bude neko dobro — bilo realno, bilo prividno, to ne smeta, valja da se bar smatra nekim dobrom. — Ovo su i stari filozofi dobro znali, jer im je oštra analiza ljudskih težnja to bistro pokazala, kao što je pokazala i svegjer pokazuje i modernoj i najmodernijoj filozofiji.

Za to su kao oslon svoje etike tražili, što je čovjeku „*summum bonum*“, vrhovno dobro. — I zbilja, kad bi se upoznalo, što je čovjeku „*summum bonum*“, tim bi bio udaren oslon etici, ukrijepljeni bi bili motivi etike, odgovoreno bi bilo na pitanje: za što da se čovjek pokorava etičkomu zakonu. Čovjek bi, da udovolji jakoj svojoj tendenciji dobra, sve svoje težnje tomu potčinio, sve svoje djelovanje tamo upravio, a to bi djelovanje bilo zbilja i moralo bi da bude dobro — etičko dobro, a postignuće toga vrhovnoga dobra morala bi da bude njegova čestitost, njegovih težnja svrha.

I najmodernija etika ispitava, što je čovjeku „*summum bonum*.“

Ispitava i hoće da ga ujamči. No gdje ga ona nalazi? Paulsen ga nalazi u „razvijanju svih duševnih svojstava“, koje vode čovjeka k savršenomu ljudskomu životu... „*Leben, das zur vollen Entfaltung und Betätigung aller menschlichen Anlagen und Kräfte führt, zumeist der höchsten der geistig-sittlichen Kräfte der vernünftigen Persönlichkeit.*“¹

Što je za Wundt-a čovjeku „*summum bonum*?“

Realizovanje jedne sveopće zajedničke volje ljudstva, što će biti temeljem sve višega razvitka duševnih svojstava, koji će proizvagjati duševna dobra (kulturu). „*Der letzte Zweck besteht in der Herstellung einer allgemeinen Willensgemeinschaft der Menschheit, als der Grundlage für die möglichst grösste Entfaltung der Geisteskräfte zur Hervorbringung geistiger Güter.*“²

¹ Die Kultur der Gegenwart. Ethik. Berlin und Leipzig. 1908. s. 284. „System der Ethik.“ B. I. s. 270. VII. Auflage. Stuttgart und Berlin. 1906.

² System der Philosophie. II. B. s. 232. Leipzig. 1907.).

Najmodernijoj je dakle etici „vrhovno dobro“ ovdje u ovom životu; tu valja da ga čovjek traži, tu valja da ga nagje. Razlika je samo između Paulsena i Wundta (eudemonistične i socijal-kulturne struje) u tomu, što po Paulsenu razvijanje svojstava (Anlage) naročito viših duševno-etičkih umne personalnosti vodi k dobru cijeloga ljudstva; dosljedno čovjek, koji upriliči svoje življenje i sebi i drugomu na dobro, bit će etički dobar, u protivnom smislu etički zao. Dočim se Wundtovo realizovanje sveopće volje ljudstva, u komu pojedinac sudjeluje kao čest, očituje u promicanju umijeća, znanja, kulture u opće. Ovdje se Wundtu očituje etički ideal, koji stoji u naprednom etičkom savršenstvu ljudstva i koji je najzadnja svrha ljudske moralnosti.

Ja sam ovdje, koliko sam mogao, lapidarno izrekao, što su ti mislioci na dugo u svojim djelima govorili. Premda im je u mnogo slučajeva teško pravu misao dokučiti, jer više puta kao da sebi protuslove, a to je — mislim — nužna posljedica njihove neodlučnosti u tom tamnom pitanju. Mislim ipak, da sam ih shvatio i vjerno im misao orisao.

* * *

Ovdje mi nije zadaća dokazivati direktno, da — ako imade za čovjeka kakovo vrhovno dobro — da ta vrhovna njegova dobra ona gore nabrojena biti ne mogu, jer bi možda u dugo išao i prekoračio uske granice jedne konferencije. Kazat ću, da onakovim oslonima etici nestaje čovjeku motiva da etično živi, dosljedno da on pred etičnim zakonom valja da ostane indiferentan.

U etici — ako se hoće da krepka bude — valja da bude motivirano ono: „moraš“. „Moraš zadanu riječ održati“, „moraš istinu kazati“, „moraš tugju robu poštivati.“ Ova riječ „moraš“ kaže neku silu. — Ali kakova je to sila? U naravi, ako je pomnjivo ispitamo, naći ćemo tri vrste sila: da, samo tri vrste i ne više. Ako vam ja pokažem matematičku formulu: $2 + 2 = 4$, reći ćete, da dva zbrojeno s dva, mora da bude jednako 4; ako vi znate, što je polumjer jednoga kruga i što je krug, kazat ćete mi, da svi polumjeri jednoga kruga moraju da budu jednaki. Ako vam kažem, da jedno tijelo teže od zraka visi bez oslona u zraku, vi ćete mi reći, da mora da pade na zemlju. Tako ćete mi kazati, da „čovjek mora da istinu kaže“, „da u pogod-bama mora da održi zadatau riječ itd... Zaustavite se,

*

pa pitajte; odakle ona snaga riječi „moraš“, i je li jednaka u svim gore nabrojenim „moraš?“ $2 + 2 = 4$, teško *tijelo bez oslona „mora“ da pade na zemlju, čovjek mora da održi riječ. Te sve riječi kažu neku „silu“, ali u svim tim slučajima nije ta sila jednake vrsti. U prvom slučaju sila se temelji na relacijama misli i kaže nam ne samo, da tako mora da bude, već da inače ne može da bude; u drugomu slučaju oslanja se na fizičnim zakonima, i kaže nam, da tako mora da bude, ali se ne vidi jasno, da drukčije ne bi moglo biti. Prva je sila metafizična, druga je fizična. Ali imade i treća, to je moralna sila. „Ti moraš istinu govoriti.“ Odakle u tom slučaju „moraš“ prima svoju silu? Ako ne bude te sile, koja volju ljudsku može odlučiti, etika gubi svoju krepčinu, jer volja će ostati prama etici indiferentna, tim gubi etika svoj oslon, tim se etika ruši. Može se deklamovati, može se vikati, ali to sve ne će koristiti. A tu silu može samo poprimiti od nekih motiva. Ti motivi daju odgovor čovjeku na pitanje: „za što da ja n. pr. održim zadanu riječ, za što da etički živim?“ Da, motivi će odlučiti volju, ne dakako željeznom silom, jer je slobodna, dosljedno može steći zasluga i nezasluga, pohvalu i prijekor.

Bez odgovora na pitanje: „za što ja moram etički živjeti“ i bez odgovora, koji ne uklapa u sebi moralnu silu, pravih motiva, koji mogu volju odlučiti, praveetike ne može biti.

I najmodernija filozofija to priznaje i hoće da udari temelj svojoj etici, hoće da odgovori na pitanje: „za što, da ja etički živim?“

Kako dakle odgovara?

Paulsen odgovara: Što je u životinji bezumnoj instinkt, to je u čovjeku etika. Kao što je u životinji bezumnoj instinkt usagjen za podržavanje naravi, tako je u čovjeku etika. Dužnost je i osjećaj dužnosti (Das Gefühl der Verbindlichkeit). — Etički je zakon zakon naravi, tu zasagjen od same naravi, ne od nekog bića izvan naravi, prama nekome cilju, a taj je „Vollendung der Humanität“ — „Usavršivanje ljudstva.“ — Prama ovomu mogao bi se ovako formulirati odgovor: „Za što da ja etički živim?“ „Jer taj će zakon podržati moju narav.“

Što je po Wundtovoju etici „motiv?“

Za Wundta je u sadanjim vremenima motiv etici „etički životni ideal.“

¹ Paulsen: „System der Ethik“. Band I. s. 15.

Kroz susljedne faze ljudske evolucije pojavljali su se razni etički motivi. Najprvo vladao je motiv „vanjska sila“; kasnije „vanjska sila“ ostala je samo za pozitivne zakone, a za etiku nadošao je motiv „javnog mnijenja.“ I ovaj je motiv podao mjesto opet drugomu, a taj je „imperativ slobode“, na koji spada motiv „trajnog zadovoljstva“, koje se u nama budi, da nijesmo šta „egoistična“ počinili i „motiv etičkoga ideala.“¹ Taj etički ideal označuje se tim, ako odgovara svrhama univerzalne ljudske volje, (den Zwecken des Gesamtwillens der Menschheit) ... to je ideja, koja mora svakoga voditi ... a ta se ideja očituje u svijesti pojedinca čovjeka kao „imperativum etičkoga ideala“, u državi i društvu kao „duh povjesti“, u religiji kao „Božja volja.“

Prema ovomu Wundtov odgovor mogao bi se u kraće formulirati ovako: „Ti moraš etički živjeti i tim promicati sveopću volju ljudstva, a moraš za to, jer ti to nameće tvoj „imperativum etičkoga ideala“, koji nosiš u sebi.“

Ovo je motivacija najmodernije etike u najružičastijim crtama orisana.

Takovim motivacijama želi se da se održe narodi u granicama pristojnosti, poštenja, pravednosti, da se narodi zaštite od niskih živinskih nagona, egoističnih težnja, u kojim najmodernija filozofija vidi izvor, iz koga ključaju i duševni trzaji i fizične tjeskobe, pa svojom bujicom poplavljuju polje socijalno, političko, ekonomsko, religijozno itd.

Bit će dobra namjera, ali — kazao sam već prije — sama namjera ne pomaže.

* * *

„Najmodernija filozofija svojom motivacijom ne može da očuva etiku onakovu, kakova je sada, i kakova valja da bude, jerbo težnje „egoistične“ ne može nikako da sljubi s „altruističnim“, bez čega nije moguće govoriti o etici.

Sve motivacije, koje su se iznijele, koje se iznose i koje se mogu iznijeti, ne mogu biti nego ili „egoistične“ ili „altruistične.“ Egoistične zovem težnju na cijeloj liniji promicati privatno dobro; ili drugim riječima, na pitanje: za što da ja etično živim? egoistična je motivacija: jer to sobom vuče moje privatno dobro. — Altruističnu zovem težnju promicati na cijeloj liniji tugje

¹ Wundt: Die Kultur der Gegenwart. Ethik. s. 125.

² Ibid. st. 503 - 523.

dobro; ili drugim riječima: zašto da ja etički živim? Altruizam odgovara: „jer to nosi drugomu dobro.“

Dobro neko i to samo dobro može odlučiti, da etički živim; ali osim privatnoga dobra i tugjega dobra, treće se ne može naći.

Za to i nalazimo, da svi etički sistemi motiviraju svoju etiku (budu druge forme dakako motivaciji, ali to je sve isto) ili egoizmom ili altruizmom. Taki su vam svi sistemi i najstariji i moderni i najmoderniji, osim filozofije, koju zovem „perennis.“ Ali ako se u etici dopusti, da zavlada egoistična motivacija, to ne može biti van na štetu „altruizma“; ako pak zavlada altruistična, ta opet valja da bude na štetu „egoizma.“ A tim postaje etika nemoguća. Ove dvije težnje stoje u obratnom snošaju: što se više jedna diže i jača, to druga valja nužno da pada i slabi. Novac je n. pr. za me jedno dobro; ako hoću da na cijeloj liniji toj težnji zadovoljim, valja da to radim na štetu drugoga. Ako bude taj drugi s istom motivacijom radio, eto ti mene s njim u sukob: a sukob je već nered; pa elidirao se sukob, ili se taj sukob svršio nadvladanjem jedne strane: to valja nužno da porodi jecanje, boli, nevolju, nezadovoljstvo. Ono, što pro-uzrokuje nered, pojačaje bol i nezadovoljstvo, pa smije li se zvati da je etika? — Etika znači onu znanost, koja kaže čovjeku, ne jamačno kako će se sukobiti, kako će biti nezadovoljan, već kako će biti čestit. Inače valja reći, da se o etici ne može više niti govoriti, da je nemoguća, ili da je taj etički zakon stvoren za višu čovječju nesreću.

Zaglavak je tako oštro logičan, da mu se nikako ne može izbjeći.

Ovo je raskrsnica, pred kojom se valja zaustaviti, pa se povući natrag.

Znam, da ih imade, koji ne misle o uzmaku, bezbrižno naprijed stupaju, a to su nam etički nihilisti. — Karakteristično je, što ovi mogu pisati. Nesreća je samo njihova, što ih ljudstvo ne će slušati i što će možda čitati njihove intelektualne produkte, kao produkte bolesnih možgana.

Egoistična etika — koja bi se imala bolje zvati nihilističnom, kulminira u dvjema ličnostima M. Stirneru i Fr. Nietzsche-u.

Ovdje samo kao malu digresiju iznosim neke misli Stirnerove, koje — i ako me malo svraćaju s moga pravca, mogu ipak dati pojam bezobzirnog pisanja, koje ne pozna nikakovih

granica. „Sve drugo — piše Stirner — stvari i ljudi moja su svojina, u koliko moja moć doseže . . . Dužnosti prema drugomu ja ne imam nikakvih, tim ne imam niti etike. Ja sam apsolutan. Gdje god mi se svijet na putu namjeri, ja ga jedem, da zasitim glad mogega egoizma. Ti si za mene ništa, kao moja hrana, kao što i ja tebi. Odnosi su između nas samo oni potrebe i koristi. Mi jedan drugomu nijesmo ništa dužni. Što se čini, da ja tebi dugujem, to sam ja sebi više dužan. Ako ti pokazem prijazno svoje lice, da te razveselim, to mi je milo, a mojoj želji služi moja prijaznost.

Stvaratelj sam svoga prava; ja ne pripoznajem drugoga izvora prava, osim sebe: niti Bog niti država, niti čovjek sa svojim vječitim čovječjim pravima. Što ja zovem, da je moje pravo, to je moć . . . društvo je svojevóljno udruženje od mnogih „ja“. Taj „ja“ samo može postojati, dokle mene bude volja.“¹

Ovakovo je pisanje egoistični paroksizam . . . drugo ništa.

Mogao bih navesti ovdje drugoga heroja egoistične etike, a taj bi bio Nitzsche, ali da svojom digresijom preveć ne udaljim vam pamet od glavnoga predmeta, odustajem. — Vraćam se na svoju stvar.

Pokazao sam, da egoističan moral dolazi u sukob s altruizmom, izazivlje bol, bûdi nezadovoljstvo. No ako pribjegnemo k „altruizmu“, hoće li biti što bolje?

Neki misle, da će bolje biti. Za to se u redove altruizma redaju i ubrajaju ponajbolji i sadašnji i stariji filozofi. „Promiči sveopće dobro“, eto, to ti je prvo, temeljno načelo etike.

Ova je dakako etika milija, humanitarna: ne odaje u sebi ono nešto odurno, što se opaža u „egoizmu“, te čovjeka od sebe odbija. — Jest humanitarna, jer blagoćom i svojom se krasotom preporučuje svakomu: ona izbjegava svaki sukob s drugim . . . ali ona dolazi u sukob sa samim čovjekom, dolazi u sukob sa svojim „ja.“

Rekao sam gore, da „egoizam“ i „altruizam“ stoje u obratnom odnošaju. Što sam gore rekao, to vrijedi i ovdje. Ako „egoizam“ izazivlje sukob s „altruizmom“, „altruizam“ izazivlje sukob s „egoizmom.“

Ja sam teško žedan, a pored mene je takogjer drugi žedan, na smrt žedan kao što i ja. Ja imam samo jednu čašu vode’

¹ Stirner (Schmidt Kaspar): „Der Einzige und sein Eigenthum“. 1845.

kojom mogu ugaziti žegju jednomu od nas dvojice. Altruizam mi nalaže: „daj tu čašu vode da ugasi žegju onaj, koji žedni pokraj tebe.“ Dobro, ja tu čašu vode dajem drugomu. Ali ja ostajem žedan. Eto tim altruističnim činom dolazim u sukob sa sobom.

U meni je tendencija da sebe podržajem, da sebe volim, da sebi činim dobro. Ja ju ne smijem zanijekati, mogu joj se protiviti, al to valja da donese meni bol, da prouzrokuje u meni nezadovoljstvo. — Evo opet i u slučaju altruistične etike — bol, nezadovoljstvo.

Priča nam povjest, da je jednom za vremena svojih ekspedicijskih kroz Aziju Aleksander Veliki teško bio ožednio, jer nigdje vode nije bilo. Slučajno neki vojnik nagje jedan tanki curak vode. Vjeran vojnik jedva kap po kap nakupi jednu čašu vode, ne htjede je on popiti — premda je teško ožednio — već je donese svomu vogji Aleksandru. Aleksander uzme čašu — al kad od vojnika sazna, da je to sva voda, da druge ne ima, da vojnik nije ni kapi okusio, premda je žedan, Aleksander ne popije vodu, već je prolije pred vojnikom.

Aleksander Veliki ovim svojim činom — i ne misleći na egoističnu i altruističnu etiku — pokazao je, da ne zadovoljava ni jedna ni druga etika. Ne egoistična, jer onaj kukavni vojnik, morao je trpjeti žegju, ako je htio napojiti svoga gospodara; ne altruistična, jer Aleksander nije trpjeti mogao, da on sam pije, a da vojnik trpi.

Aleksander je svojim činom htio riješiti pitanje. On je udario čašom o ledinu, prolio vodu, onemogućio, da okusi vode i on i vojnik.

Riješenje opet, koje i još manje može zadovoljiti, a to jer je u sukobu i s egoizmom“ i s „altruizmom.“ Riješenje, ako je moglo vrijediti u jednomu izoliranu slučaju „čaje vode“, ne može vrijediti u svim slučajima ljudskoga života, u svim snošajima... jer bi čovjek poginuo, tek bi se pojavio na pozornici ovoga svijeta; ili bolje, ne bi se mogao niti pojaviti.

(Svršit će se.)

